

U. A. L. 3700

MEMORANDUL ZĂRĂNDANILOR

PENTRU REÎNFIINȚAREA JUDEȚULUI

ZĂRĂND,

ADRESAT CORPURILOR LEGIUITOARE
ROMÂNE ÎN ANUL 1921.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2008 03214

ARAD, 1921. — TIPARUL TIPOGRAFIEI DIECEZANE.

3766

MEMORANDUL ZARANDANILOR

PENTRU REÎNFIINȚAREA JUDEȚULUI

ZARAND,

ADRESAT CORPURILOR LEGIUITOARE
ROMÂNE ÎN ANUL 1921.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Memorandul Zarandenilor

pentru reînființarea județului Zarand, adresat corpurilor legiuitoare române în 1920.

Domnilor Deputați!

Domnilor Senatori!

Ținutul Zarandului, după situația sa geografică formează un ținut aparte în creerii *Munților metalici ai Ardealului*. Sate și opide puternice, ca Băița, Ruda, Brad, Criștior, Hălmajul, Ineu ș. c., unele așezate la gurile minelor de aur, ori chiar pe „haldinile” scoase încă de pe vremurile romane din aceste mine, au avut din timpuri uitate administrația lor proprie, *județul* (sau comitatul) *Zarandului*.

În veacul al 18-lea acest județ se întindea dela Băița (l. Deva) peste Brad, pe valea Crișului alb până la Bichiș, având 226 de comune cu patru plase puternice: Brad, Hălmaj, Ineu și Zarand (dela orașelul cu acelaș nume). Îi aparțineau frunțașele comune Șimand, Socodor, Șiclău, Curtici, Pâncota, Șiria, Măderat ș. c. Un hrisov din 1561 arată, că pe acest timp se ținea de Zarand și orașul Giula.

După căderea Ungariei sub Turci la Mohaci (1526) Zarandul face parte din principatul

Ardealului. Biruitorul principelui ardelean Andrei Bathori, voevodul *Mihaiu Viteazul* prin Zarand își află cel mai potrivit drum în călătoria sa la împăratul Rudolf în Viena, — oprindu-se în Baia-de-Criș.

Iobagii acestor ținuturi în toate timpurile au fost românii cei mai dârzi, răsculându-se de repetite ori asupra nobililor apăsători.

Poate că tocmai din pricina aceasta dieta din Pojon, a hotărît anexarea plaselor Ineu și Zarand la județul Arad, aparținând Ungariei, iar Hălmajul și Bradul formează și mai de parte județul Zarand, aparținând Ardealului.

La numerotarea din 1846 Zarandul avea 54.000 de suflete, din cari 52.000 români.

Cu începutul erei constituționale ungurești județul nostru era împărțit în 5 plase: Băița, Brad, Baie-de-Criș, Hălmaj și Aciuva, având administrație românească (1861—1876). Viața românească și administrația corectă din aceste vremuri istorice ale Zărandului, sunt bine cunoscute. Numele prefectilor și a subprefecților din acel timp: Pipoș, Hodoș, Frâncu ș. c. sunt rostite cu pietate de ori care român.

De pe aceste vremuri datează înființarea gimnaziului din Brad, carele timp de 50 de ani a fost și e citadela culturii românești în Munții-Apuseni.

Dar tocmai această viață românească a fost un ghimpe în ochii Ungurilor, cari au uneltit pe toate căile și cu toate mijloacele desființarea Zarandului. În anul 1876 l-au ri-

sipit, aruncând o parte la județul Hunedoarei, cealaltă la Arad.

De atunci comunele noastre au fost nevoite să alerge în daraverile lor unele o distanță de aproape 100 km. la centrele celor 2 județe.

Scăpând acum de urgia șovinismului unguresc una din cele dintâi preocupări ale noastre e reînființarea Zarandului.

Rugăm deci onoratele corpuri legiuitoare să decidă reînființarea acestui județ, reclamat de interesele vitale ale unei populațiuni de aproape 100.000 locuitori, formând un ținut geograficește bine definit cu o întindere de 2000 kilom. □ și având ca centru de gravitate opidul Brad, care cerem să fie sediul noului județ.

Interesele mari de ordin *economic, strategic și cultural*, cari reclamă reînființarea Zarandului, toate pledează pentru acest orașel ca centru de județ.

I. Interesele economice.

Zarandul vechiu avea ca sediu comuna Baia-de-Criș, fiind acolo o veche zidire publică și fiindcă interesele unor proprietari unguri din Baie, cereau aceasta. Dar nici pe vremea județului Zarand și nici de atunci încoaci, — cu toatecă pentru 3 plase ale fostului Zarand, judecătoria de ocol a rămas în Baia-de-Criș, — comuna aceasta n'a dat și nu va da înainte niciodată, pentrucă nu e centrul natural al vieții economice din ținut.

Acest centru e opidul Brad, fiindcă e *centrul de comunicație* cel mai accesibil pentru tot ținutul fostului județ al Zarandului. Aci se întâlnesc 3 șosele: dinspre Deva, dela Abrud și dela Arad și nu mult lipsește, ca și a patra dela Iliia-Lugoș să treacă peste satul Visca la Brad, în valea Crișului alb. Toate comunele din plasele Baia-de-Criș și Hălmaș, au legătură bună de linie ferată cu Bradul, pe când cele din plasa Brad, cu deosebire din secretariatul Băița trebuie să facă o cale (dusul și întorsul) de câte 50 km. pe jos, ori cu trăsură, ca să ajungă la Baia-de-Criș, pe când la Brad li-se scurtează drumul la jumătate. Tot mulțumită situației sale Bradul e merit să ajungă un important centru de linii ferate: Arad-Brad, Abrud, respective Zlagna-Brad, Lugoj-Iliia-Brad, eventual Deva-Brad.

Toată viața economică a acestui întins ținut gravitează spre Brad ca centru și anume:

1. *Târgurile* de vite atât cele de țară, cât mai ales cele de săptămână pe o rază de 100 km. nu este localitate unde să fie mai animate și mai frecventate decât în Brad.

În Baia-de-Criș de vre-o 15 ani s'a înființat târg de vite, care însă numai cu numele mai există.

2. *Negoțul cu lemne de zidiri* aduse dela Abrud, (Câmpeni și Buciumani), apoi cu ciubere, doniți, buți, oale aci își are piața cea mai însemnată pentru ținutul Zarandului. În anul 1920 s'au dus din gara Brad peste 100 vagoane lemne de zidiri. Ținutul nostru e

unul din cele mai bogate în *lemn de foc*, din care exportează anual mii de vagoane.

3. Unul din produsele principali ale acestui ținut sunt *poamele* de tot soiul: cireșe, mere, nuci, prune și derivatele lor. Desfacerea acestora în piața Brad își află terenul cel mai bun. Zeci de vagoane de nuci și rachiu de prune se expediază anual din gara Brad.

4. Cea mai mare parte a Munților apuseni se provide cu *cereale* din piața Brad.

5. E știut, că *minele de aur* din munții Ardealului sunt cuprinse în patruunghiul Săcărâmb—Zlagna—Ofenbaia—Caraci. Cea mai însemnată parte a acestui teritor cade în ținutul Zarandului. Sediul societății miniere „12 Apostoli”, carea exploatează minele dela Ruda, Musariu, Barra, Valeamorii e în Brad, iar uzinele ei de prelucrare a aurului sunt la 5 km. în comuna vecină. Producția anuală de aur a acestei societăți e în media 1000 kg. (una mie kg.)

6. Avem apoi depozite extinse de *cărbuni de piatră* în Brad, Criștior, Mesteacăn și Cebea, din cari o parte se și exploatează cu succes de soc. „12 Apostoli” din Brad.

Diferite alte minerale de preț din ținutul nostru își așteaptă exploatarea.

7. În Brad prosperează un număr însemnat de *magazii* pentru vânzări în mic și în mare, din cari se aprovizionează în parte și locuitorii din Baie-de-Criș. Sunt 3 *institute de credit*, 2 *librării*, o *tipografie* și o *fabrică de cărămidă* și de *olane* (țiglă).

II. Considerații strategice.

Tinutul nostru și în deosebi localitatea Brad e un *punct strategic* de mână întâi pentru apărarea Aradului și a Crișanei peste tot. Aceasta s'a dovedit cu prisosință în luptele cu Ungurii în primăvara anului 1919. Pe la pasul Vulcan vatea Crișului alb, carea se începe din sus de Brad, se leagă cu valea Arieșului și prin ea cu Câmpia Turzii, iar pe valea Ampoiului, ori pe a Geoagiului, ori pe a Caianului, pe la pasul Dealu-Mare se leagă cu valea Murășului, cu carea mai poate avea legătură și peste Visca.

Din considerația aceasta guvernul unguresc luase toate măsurile și făcuse pregătirile de a lega șoseaua Geoagiu-Zlagna cu șoseaua Brad-Abrud peste București-Curechiu-Poiana. În 1914 se luaseră cele din urmă dispoziții pentru începerea lucrului. Isbucnirea războiului însă a atras grija guvernelor în alte părți. În 1916, când s'a început războiul cu România se vorbiă cu mare zor de legarea Bradului cu Ilia prin o linie ferată.

III. Interese culturale.

1. Cu toate-că administrația județului Zaránd din anii 60, aveă sediul în Baie-de-Criș, când a decis înființarea unui liceu pentru Zarándeni, a ales spre acest scop opidul Brad. Liceul acesta, azi e cu 6 clase și în 2 ani se completează la 8. Pentru acest liceu în anul 1914 sau început lucrările unei zidiri noue

moderne, în una din cele mai frumoase regiuni. Zidirea e aproape terminată.

2. Tot în Brad mai avem o școală civilă de fete cu 4 clase și școale primare cu 6 puteri didactice.

Peste 350 elevi și eleve de școale secundare și medii cercetează școalele din Brad și la 400 elevi de școală primară.

3. În Brad e biroul unui subvizorât școlar:

4. Sediul protopopiatului Zarand e Bradul.

5. În Brad avem o societate de lectură, o uniune a meseriașilor, o societate de înmormântare și o uniune a femeilor.

Aci e sediul despărțământului X al Asociației pentru literatura română și cultura poporului român.

Cât pentru *zidiri publice* corăspunzătoare pentru administrația județului în Brad avem zidirea cu etaj, în care a fost gimnaziul și alte localuri, unde s'ar putea așeză birourile până la ridicarea unei zidiri anume spre acest scop. Comuna Brad încă în 1912 prin concluz întărit de organele superioare a oferit statului un teren de peste 1 ha. pentru zidiri publice.

Chiar și de locuințe particulare pentru funcționari referințele din Brad sunt mai bune, decât în Baie-de-Criș.

Pentru desvoltarea ulterioară a Bradului se plănuiește facerea unui bulevard de peste 1 km., — în fața zidirei nouă a liceului, — menit să lege gara cu colonia dela Racova a

societății „12 Apostoli“. În legătură cu acest bulevard se vor croi piețe și eventual grădini publice după trebuințe.

Domnilor deputați, Domnilor senatori!

Fiecare petec din pământul Zarandului poartă urmele unor scumpe amintiri din trecutul Românilor.

Târgul de săptămână al Bradului a fost prilejul de întâlnire între capii revoluției dela 1784, iar biserica din Mesteacăn, abia la 1½ km. de aci, e martorul hotărîrilor și a planului de luptă de atunci.

„*Craiu munților*“ noștri, după clipele sale de glorie din 1848, nu s'a mai despărțit de văile și colinele Zarandului. Acestea, trezite de doina fluerului său plâneau decepția eroului tradat, doinau împreună cu el suferințele noastre de veacuri. Cimiterul bisericei din Cebea, sub umbra legendarului goron alui Horia, alintă osămintele acelui ce a fost „*Prefectul legiunilor gemine române în 1848—9*“, *Avram Iancu*.

Movilele pe margini de drumuri, cari se văd aici mai la tot pasul, ascund osămintele eroilor căzuți cu grămada în luptele noastre de desrobire.

Nu ne îndoim, că Onoratele corpuri legiuitoare române vor aprecia după dreptate cererea noastră și vor decide reînființarea istoricului județ Zarand cu sediul Brad.

Pompiliu Piso, Dr. Cornel Glava, Dr. Ioan Radu, Dr. Ștefan Hărăguș, Dr. Pavel Opreșă, Dr. Ștefan Feter, Vasile Boneu, Ioan Ghișă, Dr. Pavel Opreșă ju-

nior, *Andron Bogdan, Ioan Bocăescu, Iuliu Papp, Traian Macavei, Valer Fugătă, Alexă Ștef, Romul Popa, Moise Rișcuța, Cornel Grădina, Petru Rusu, Silviu Bota, Pavel Lazar, Simon Balosu, George Damian, Valer Damian, Alexandru Draia, Ioan Imperat, Lazar Pârva, Adam Bolcu, Avram Matieș, Emil Pap, Pavel Pap, Ștefan Albu, George Gula, Alexandru Săbău, Nicolae Timbus, Vasile Crucin, Nicolae Bogdan, Ioan Bogdan, George Mușat George Bolcu, Petru Cioflica, Avisalon Feier, P. Boilă, Nicolae German, Dumitru Suci, Dumitru Giurgiu, Nicolae Borza, George Jula, Costan Costea, Nicolae Costea, Militon Feier, Toader Feier, Toader Golcea, Toader Herța, Toader Tuduran, toți din Brad. Teodor Lungu, Avram Grama Augustin Benea, Solomon Grama, Iosif Galea, George Faur, Ioan Floruța, Antonie Iga, Lazar Achim, Ioan Grama, George Tomodan, Dumitru Vanciu, George Almașan din Țărățel. Ioan Perian, Ioan Toderăș, Ioan Faur, Azarie Popa și Nicolae Bera din Criștior. Solomon Bexa, Ioan Demian, Azare Circo din București. Petru Todoran, Ioan Fodor, Nicolae Fodor, Ioan Guga, Petru Ghilean, Simion Fodor din Curechiu. George Glava, Ștefan Glava, Ioan Circo și Silviu Glava din Șesuri. Petru Câmpean, Nicolae Oprean din Rovina. Ioan Câmpean, Pavel Vraciu, Nicolae Crăciun a popi din Stănița. Ioan Birău, Ilie Matieș, Emanuil Steavu, Ioan Marc a Crăciuni și Iosif Debrețeni din Buceș. Ioan Borza, Ioan Codrin, Ioan Vesa, Ioan Ardeu din Dupăpiatra. Petru Stanciu, Solomon Rusu, Ioan Șortan, Avram Ciocan, Ioan Micu a popi din Blăjeni. Miron Popovici, Nicolae Bedea, Nicolae Simulescu din Mihăleni. Ioan Doica, Ioan Dinii, Nicolae Hueș, Petru Criști, Ioan Felea, Petru Matieș, Ioan Pavel din Valeabrad. Alexandru Fugătă, Atanase Brana, Nicolae Lupea, Ioan Bârna din Vaca. Gherasim Faur, Ioan Ilieș, Dr. Traian Suci din Ruda. Ioan Fugătă, Bela Belle, Avisalon Boldura. Ioan Safta din Luncoiul-de-jos. Aron Roman, Alexă Belu, Iosif Petruț din Luncoiul-de-sus. Axentie Benea, Ioan Benea a Patrafini din Scroafa. Ioachim Ivan, Ioan Popa din Po-dele. Avram Glava din Dealu-Mare. George Rimbaș,*

Adam Avram, Login Lazar, Alexandru Resiga din Valișoara. Nicolae Pop, Aron Indrei, Ioan Borza, Petru Oprean, George Sim, Petru Ștefan a Căți, Avram Boccanici din Ormindea Ioan Ghișa, George Faur, Ilie Stoia din Căinel. George Drăgan, Azare Florea, Nicolae Faur din Băița. Nicolae Perian, Andronic Radu, Ioan Topor, Ioan Mihăilă, Lazar Medrea din Seliște. Ioan Popa, Gavrilă Matieș, Ioan Popovici, Anghel Moga, Ioan Matieș, Tovie Radu, Nicolae Nicșa, Ioan Demian, Petru Radu alui Candin, Toader Demian, Lazar Moise și Niculae Haneș din Herțegani. Mina Groza, Petru Lazar, Avram Groza, Solomon Lazar din Peștera. Ioan Irimie, Lazar Lazar, Misail Pertan, Toader Bolcu. Adam Cazan, Lazar Cazan, Ioan Clej, Ioan Dobârcan, Pavel Dragoș din Mesteacăn. Ioan Indrei, Iosif Tisu, Iosif Comșa, Marcu Huțu din Cebea. Ioan David, George David, Nicolae Faur rebelu. George Josan, Petru Lupu, George Matieș din Junc. Petru Indrei, Alexandru Niștora, Ioan Ană din Potingan. Solomon Mihet, Ioan Draia popa, Ioan Draia Leu, George Draia bleșca din Tomnatec. Ioan Stănilă, Ioan Petruș din Bulzești. George Bădău, Iacob Oprișa, Miron Cean, Victor Cean din Rîșculița. Ioan Giurgiu, Ioan Stănilă din Vața de sus. Cornel Lazar, Enea Joldea, Petru Balta, Emil Covaci din Hălmaș.

